

Γιώργος Καλπαδάκης

Ο ΜΠΕΡΤΡΑΝΤ ΡΑΣΣΕΛ ΚΑΙ Η ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Μανώλης Γλέζος

ΟΙ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΤΩΝ ΣΥΝΑΔΕΛΦΩΝ

Το ανά χείρας δοκίμιο αναδεικνύει, από τη μία, όλη τη συμπαράσταση του φιλοσόφου στον ελληνικό λαό, κι από την άλλη την ξεχωριστή προσωπικότητα του διανοητή ανθρωπιστή. Παρουσιάζει τις παρεμβάσεις του Ράσσελ για τα αδικήματα που υφίστατο ο ελληνικός λαός από τον βρετανικό και αμερικανικό εθνικισμό, αλλά ιδιαίτερα από τη συμβολή του στους αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης, οι οποίοι βρίσκονταν σ' έναν «ατελείωτο διωγμό».

Το έργο αυτό αποτελεί, απ' αυτή την πλευρά, και μια υπόδειξη καταγραφής. Κάποτε, επιτέλους, πρέπει να αναδειχθεί όλη εκείνη η συνεισφορά όλων των αγραυλουσών συνειδητήσεων, που ύψωναν φωνή διαμαρτυρίας για όλα τα εγκλήματα τα οποία διαπράττονταν σε βάρος του ελληνικού λαού, τα δύστηνα χρόνια της μετεμφυλιακής Ελλάδας.

Ο Γιώργος Καλπαδάκης μεγάλωσε στη Βουδαπέστη και τη Στοκχόλμη, ενώ οι σπουδές του έγιναν στην Αθήνα και το Λονδίνο. Διετέλεσε μέλος του σουηδικού παραρτήματος της Διεθνούς Αμνηστίας και ακαδημαϊκός γραμματέας της οργάνωσης Oikos στο London School of Economics με επίκεντρο τη βιώσιμη οικονομία και την ανάπτυξη.

syneditions@gmail.com • <http://ekdoseisynadelfwn.wordpress.com>

Ο ΜΠΕΡΤΡΑΝΤ ΡΑΣΣΕΛ ΚΑΙ Η ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

επειδή

- η γνώση είναι δύναμη στον αγώνα για μια καλύτερη ζωή, στον αγώνα για μια άλλη κοινωνία
- ως εργαζόμενοι έχουμε ανησυχίες, προβληματισμούς, ιδέες, οράματα
- ως εργαζόμενοι στο χώρο του βιβλίου ζούμε τόσο κοντά στον κρυμμένο θησαυρό των τυπωμένων σελίδων
- έχουμε άποψη για το τι εκδίδεται, πώς εκδίδεται, πώς διακινείται, τι διαβάζεται
- το βιβλίο δεν μπορεί να είναι εμπόρευμα, πρέπει να είναι κοινωνικό αγαθό
- ο αναγνώστης δεν μπορεί να είναι καταναλωτής, πρέπει να είναι εραστής του βιβλίου
- η κοινωνία χωρίς αφεντικά για την οποία παλεύουμε θα είναι ταυτόχρονα μια κοινωνία χωρίς διευθυντές, θα είναι μια κοινωνία όπου ο χώρος του βιβλίου, όπως και όλοι οι τομείς της παραγωγής, θα αυτοδιευθύνεται από τους ίδιους τους εργαζόμενους...

γι' αυτό... «ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ των ΣΥΝΑΔΕΛΦΩΝ»

Μέρος των εσόδων από τις πωλήσεις του βιβλίου διατίθεται ισομερώς στο Εθνικό Συμβούλιο Διεκδίκησης των οφειλών της Γερμανίας προς την Ελλάδα και στη Βιβλιοθήκη Απείρανθου Νάξου «Νίκος Γλέζος».

Για περισσότερες πληροφορίες:

Εθνικό Συμβούλιο Διεκδίκησης

των οφειλών της Γερμανίας προς την Ελλάδα

Γαμβέτα 6, Αθήνα 106 78 (προσωρινή έδρα) - Τηλ.: 210 9821741

<http://holocaust.gr/> - Επικοινωνία: info@holocaust.gr

Αρ. λογαρ. Εθνικής Τραπέζης: 175/627547-82

Βιβλιοθήκη «Νίκος Γλέζος»

Απείρανθος Νάξου 84302 - Τηλ.: 22850 61611

Η αναπαραγωγή του παρόντος έργου είναι ελεύθερη για μη εμπορικούς σκοπούς, με παράκληση να αναφέρονται οι πηγές.

ISBN 978-960-9797-06-1

Γιώργος Καλπαδάκης

Ο ΜΠΕΡΤΡΑΝΤ ΡΑΣΣΕΛ
ΚΑΙ Η ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
Μανώλης Γλέζος

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΝΑΔΕΛΦΩΝ
Αθήνα 2012

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
Μια υπόδειξη καταγραφής

Η ανεμογραμμή του θανάτου διατρέχει όλη τη βασανιστική πορεία της ανθρωποποίησης, του πιο ανώτερου από τα έμβια όντα, τα οποία δημιουργήθηκαν στον πλανήτη Γη. Από την αρχή της ύπαρξής του έως σήμερα, το έμβιο θηλαστικό ον, που αυτοονομάστηκε άνθρωπος, διανύοντας μια ανεβηκτική πορεία ζωής τριών εκατομμυρίων ετών, δεν προβαίνει σε τίποτε άηλο παρά να θανατώνει τους συνανθρώπους του. Ο άνθρωπος, αυτός ο ίδιος, αυτοαποκλήθηκε... σοφός. Αυτοκατηγοριοποιήθηκε και αυτοπροσδιορίστηκε ως το ανώτερο δημιούργημα της φύσης και ενώ κομπορημονεί για τον ποθιτισμό του, βρίσκεται ακόμα στο στάδιο να εξοντώνει, με έννομη κατοχύρωση, ατομικά (θανατική ποινή και εκτέλεση) και συνολικά (πόλεμος) τους συνανθρώπους του. Δισεκατομμύρια εργατοώρες αναλώνονται για την κατασκευή όπλων θανάτου των ανθρώπων από ανθρώπους. Οι επιστήμονες των φυσικών επιστημών και οι τεχνίτες αξιοποιούν τις γνώσεις, την τεχνολογία και την τεχνική τους για την καλύτερη και τελειότερη κατασκευή όπλων αυτοκαταστροφής της ανθρωπότητας.

Λείπει η συλλογική συνείδηση ότι η ανθρωπότητα αυτοκτονεί με τον πόλεμο. Η συλλογική αυτή έλλειψη εξουδετερωθεί, παρά τις μεμονωμένες σπαρακτικές φωνές από την αρχαιότητα ως σήμερα. Ο Όμηρος, σ' ένα έργο κατ' εξοχήν ποθιτικό, όπως είναι η Ιλιάδα, αντιπαραθέτει στον πόλεμο τη ζωή. Ο Αχιλλεύας απορρίπτει τις προσφορές του Αγαμέμνονα και ομοιολογεί ότι «ο πόλεμος αυτός δεν έχει νόημα, τίποτα δεν αξίζει περισσότερο από τη

ζωή». Ο Αριστοφάνης, επίσης, με τη Λυσιστράτη επιχειρεί να δείξει τη γυναίκα ως παράγοντα που μπορεί να σταματήσει τον πόλεμο. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, όμως, αποτέλεσαν μια συλλογική κορύφωση, έστω κάθε τέσσερα χρόνια, που καταργούσε τον πόλεμο. Η σημερινή διαστρέβλωσή τους με την εμπορευματοποίηση, τον πρωταθλητισμό και την ταυτόχρονη διεξαγωγή πολλών δεν αναιρεί το γεγονός ότι, τότε, έστω για λίγο κάθε τέσσερα χρόνια, σταματούσαν οι ανθρωποθυσίες. Τρεις μήνες πριν, όσο διαρκούσαν, και τρεις μήνες μετά. Μια φωτεινή γραμμή μέσα στο ζόφος.

Από τότε, όμως, ακολούθησε ως και σήμερα η σκοταδιστική μεγάλη περίοδος της ανθρώπινης μωρίας: η αιματοχυσία. Εν ονόματι μάλιστα του... εκχριστιανισμού, του εκπολιτισμού, της εγκαθίδρυσης της παγκόσμιας τάξης. Φυσικό επακόλουθο, για όλους εμάς που ζήσαμε τη φρίκη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ζούσαμε έναν Ψυχρό Πόλεμο ξέφρενων εξοπλισμών, να νοιώσουμε τη ζεστή φωνή της εναντίωσης στον παραλογισμό. Ο Μπέριτραντ Ράσσελ υπήρξε, για μας τους Έλληνες, όχι μόνο ο ανυποχώρητος πολέμιος του πολέμου, αλλιά και ο ελεύθερος στοχαστής, ο άδοξος φιλέλληνας. Πρωτακούσαμε τη φωνή του, όταν από το 1945 στηλίτευσε τη βρετανική και αμερικανική πολιτική στην Ελλάδα. Τον γνωρίσαμε ως συμπαραστάτη των πολιτικών κρατουμένων. Και ανταμωθήκαμε μ' αυτόν στον αγώνα για τον πυρηνικό αποπλησμό. Μια ομάδα Ελλήνων φοιτητών, μάλιστα, με τον Μιχάλη Περιστεράκη και τον Νίκο Κιάο, ανταποκρίθηκε αμέσως στο προσκλητήριο του και συνέπηξε το «Σύνδεσμο Νέων Μπέριτραντ Ράσσελ για τον Πυρηνικό Αποπλησμό και την Ειρήνη».

Η φωνή του φιλοσόφου που έταξε τη ζωή του και την επιστήμη του στον αγώνα ν' απαλλαγεί η ανθρωπότητα από τον καρκίνο της αυτοκαταστροφής βρίσκει άμεση ανταπόκριση στον ελληνικό λαό. Σχηματίσαμε μια ομάδα, που την αποτελούσαν οι Λαμπράκης, Κύρκος, Λιναρδάτος κι εγώ, οι οποίοι αποφασίσαμε να πάμε στην Αγγλία και να πάρουμε μέρος στην τετραήμερη

πορεία της οργάνωσης «Εκστρατεία για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό». Η πορεία ξεκίνησε στις 12 Απριλίου από την πυρηνική βάση του Ολντεντράμστον και κατέληξε στο Χάιντ Παρκ του Λονδίνου στις 15 Απριλίου 1963.

Με την ευκαιρία αυτή έγινε η συνάντησή μας με τον Μπέρτραντ Ράσσελ, με τη συμμετοχή της Μπέττυς Αμπατιέλιου, στο σπίτι του στην Ουαλία. Μια συνάντηση απ' αυτές που δεν ξεχνιούνται, όσο κι αν ξεφυλλίζει τα χρόνια ο καιρός. Παρά τις σχετικές εσωτερικές αντιδράσεις μου, την επιφυλακτικότητά μου στους τιτλοφόρους –«τι δουλειά έχω μ' έναν θόρδο»– από τη μια, κι από την άλλη την εναντίωσή μου σε κάθε ηγετική μορφή, επεδίωξα τη συνάντηση, διότι ο φιλόσοφος ειρηνιστής είχε σταθεί στο πλευρό των Ειρηνικών Πολιτικών Κρατουμένων.

Ο Ράσσελ μας υποδέχτηκε ξαπλωμένος σε μια σαιζ-λονγκ. Ο γηραιός άνθρωπος, παρ' ότι ήταν απόλυτα ενημερωμένος για το αστυνομικό καθεστώς στην Εβηλάδα, ήθελε να μάθει ακόμα περισσότερα και να εφοδιαστεί με πιο ποητικά επιχειρήματα στον αγώνα του, για να σταματήσει «η ταπείνωση του εβηθικού έθνους», όπως τόνιζε. Η συζήτηση περιστράφηκε και γύρω από τα θέματα του πυρηνικού αφοπλισμού και πώς θα κατανικηθεί «η ανθρώπινη μωρία», όπως ανέφερε. Το ήρεμο ύφος του, το βάθος και η ευρύτητα των προβληματισμών του μ' εντυπωσίασαν. Κατανόησα, απολύτως, γιατί η ιδιαιτερότητα του Μπέρτραντ Ράσσελ έγκειται στο γεγονός ότι η επιστημονική παρουσία του και η δραστηριότητά του αποσκοπούσαν όχι στην ανάδειξή του ως ηγέτη, αλλά στο να ξυπνήσει τις συνειδήσεις των ανθρώπων σ' ένα κίνημα συλλογικής αυτογνωσίας, ώστε η τύχη της ανθρωπότητας να εναπόκειται στη δική τους και μόνον αποκλειστική θέληση.

Ο ήρεμος άνθρωπος που γνώρισα θύμωνε για την «ανθρώπινη μωρία» και κυριευόταν, όπως ο ίδιος έλεγε, από τρία πάθη: «τη βενερεία για τον έρωτα, την αναζήτηση για τη γνώση, και την αβάστακτη συμπόνια για τα βάσανα της ανθρωπότητας». Ήταν δηλαδή ένας φυσιολογικός άνθρωπος. Ανυπότακτος απέναντι σε

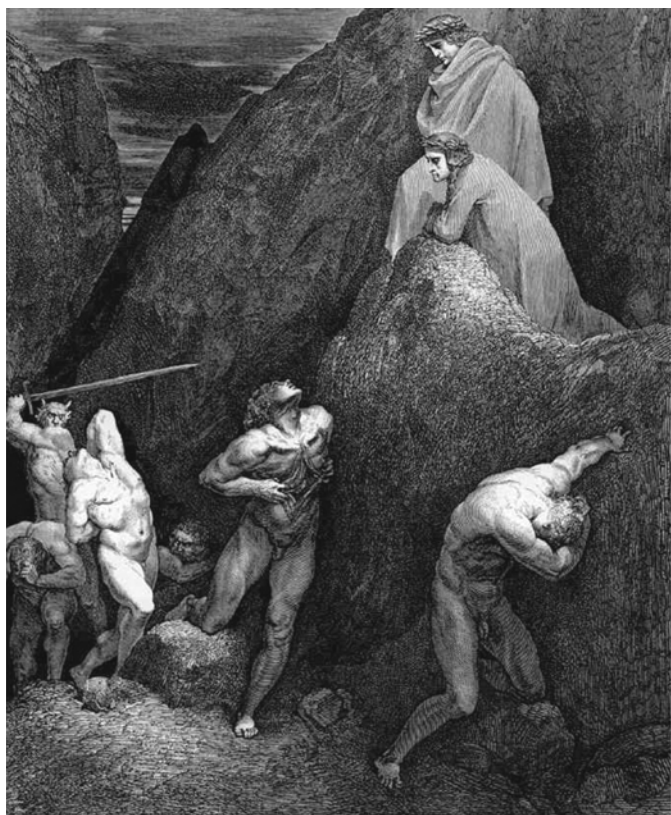
οποιαδήποτε μορφή εξουσίας, αφιερωμένος στη λατρεία του Ελεύθερου Ανθρώπου, με μια πηλατότατη κοσμοαντίληψη για την πανανθρώπινη ληυτεριά. Όλα αυτά φαντάζουν ως ένα φαντασιακό όραμα. Επεδίωξε όμως και αγωνίστηκε να πραγματοποιηθεί. Το κλειδί στο πρόβλημα έγκειται βέβαια στη συλλογική συνείδηση και πώς θα επιτευχθεί. Πρόβλημα άλυτο και βασανιστικό, αλλά από το οποίο εξαρτιέται η πραγματική ανθρωποποίηση του ανθρώπου.

Η μελέτη του Γιώργου Καθηπαδάκη, Ο Μπέρτραντ Ράσσελ και η μετεμφυλιακή Ελλάδα, παρουσιάζει, από τη μία, όλη τη συμπαράσταση του φιλοσόφου στον ελληνηικό λαό, κι από την άλλη την ξεχωριστή προσωπικότητα του διανοητή ανθρωπιστή. Αξιοποιώντας πρωτογενές υλικό, ο συγγραφέας παρουσιάζει τις παρεμβάσεις του Μπέρτραντ Ράσσελ για τα αδικήματα που υφίστατο ο ελληνηικός λαός από τον βρετανικό και αμερικανικό εθνικισμό, αλλά ιδιαίτερα από τη συμβολή του στους αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης, οι οποίοι βρίσκονταν σ' έναν «ατελείωτο διωγμό». Το έργο αυτό αποτελεί, απ' αυτή την πλευρά, και μια υπόδειξη καταγραφής. Κάποτε, επιτέλους, πρέπει να αναγραφεί και να αναδειχθεί όλη εκείνη η συνεισφορά όλων των αγραυλοσών συνειδητήσεων, που ύψωναν φωνή διαμαρτυρίας για όλα τα εγκλήματα τα οποία διαπράττονταν σε βάρος του ελληνηικού λαού, τα δύστηνα χρόνια της μετεμφυλιακής Ελλάδας. Όχι μόνο ως απόπιση φόρου τιμής που οφείλουμε σ' όλους εκείνους που δεν έμειναν αδιάφοροι, σ' όλους που αρνήθηκαν να μείνουν αμίλητοι και να προσπεράσουν τη δυστυχία, αλλά και ως εκτίμηση του βάθους και τους εύρους της συλλογικής συνείδησης.

Παράλληλα, ο Γ. Καθηπαδάκης προβάλλει το τεράστιο θέμα της ευθύνης, όλων μας, απέναντι στις κοινωνικές και πολιτικές αδικίες, εξαίροντας την ακατάβλητη συμμετοχή και την ηλούσια δραστηριότητα στο χώρο των κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων του Μπέρτραντ Ράσσελ. Του ανθρωπιστή φιλοσόφου, του αγωνιστή των ανθρωπίνων αξιών, που φυλακίστηκε για τις

ιδέες του, του ακάματου συγγραφέα. Παρουσιάζει και αναδεικνύει την προσήλωσή του στις οικουμενικές αρχές της ελευθερίας σκέψης και λόγου, όπως και την κινηματική δραστηριότητά του υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Μανώλης Γλέζος
Αθήνα, 9 Νοεμβρίου 2008

Κατερχόμενος στα μαρτυρικά προπύλαια του Άδν, στην αντικόλαση της *Θείας Κωμωδίας*, ο μεγάλος Φλωρεντίνος ποιητής αντικρίζει μια μακάβρια εικόνα, περίτεχνα μεταγραμμένη από τον Καζαντζάκη: «*Σκουξιές και στεναγμοί και θρήνοι στον άναστρον αγέρα αχοιλογούσαν [...] Γλώσσες βλογγής βλογγής, βαριές βλαστήμιες, ουρλιάγματα θυμού και βλόγια πόνου, δαρμοί χειρών κι ακνές φωνές ή γαύρες, σηκώναν χλιαϊλή που αιώνια γύρα στον άχρονο, μουντό σβουρίζει αγέρα, σαν άμμος που στροβίβας στροβιρίζει [...]* Ολόγυμνοι γυρνούν και τους δαγκάνουν αήλυπητα χοντρόμυγες και σφήκες. Το πρόσωπό τους μ' αίμα χαράκωναν, που, ανάκατο με κλάματα, βρωμιάρει στα πόδια τους το μάζωναν σκουλήκοι».

Ο Δάντης, συγκλονισμένος από τη θέα καταφρονημένων ψυχών, τόσο «*σιχαμεροί στο Θεό και τους οχτρούς του*» ώστε να καταδικάζονται σε αυτό το αέριο μαρτύριο, ζητά από τον Βιργίλιο να του εξηγήσει «*ποιος μέγας πόνος τόσο βαριά τους κάνει να θρηγνούν*». Μαθαίνει πως εκεί κολάζονται όσοι «*δίχως ατιμιά και δόξα έζησαν*», όσοι αποφεύγοντας κάθε εκδήλωση κατάφασης στην πραγματικότητα «*ποτέ δεν έζησαν*». Μεταξύ τους βρίσκονται και οι έκπτωτοι άγγελοι που τήρησαν ουδέτερη στάση στον πόλεμο των ουρανών, αποστασιοποιούμενοι τόσο από τις στρατιές του Θεού όσο και από τους πεπτωκότες αγγέλους του Εωσφόρου. Ο Βιργίλιος παροτρύνει τον Δάντη να τους προσπεράσει σιωπηλά: «*Non ragionam di lor, ma guarda e passa*» – Μιλιά γι' αυτούς· μόνο κοίτα και πέρνα.

ΑΝΑΛΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΑΒΑΦΙΚΟ «Che fece... il gran rifiuto», παράφραση στίχου από το επίμαχο τρίτο κάντο της «Κολάσεως», ο Γιώργος Σεφέρης επισημαίνει στις *Δοκιμές* ότι οι ψυχές που έκαναν «την μεγάλη άρνηση» και ούτε ο Χάροντας δεν τους δέχεται πλέον, είναι «οι ψυχές των αδιάφορων, των χηλιάρων, των λαγόψυχων, των αμέτοχων, των ουδέτερων». Καθώς όμως ο πόλεμος τελείωνε και η εμφύλια διαμάχη ήδη πρόβαλλε το σκοτεινό της πρόσωπο, σημείωσε δίχως αίσθηση της ανεστραμμένης ειρωνείας στο πολιτικό του ημερολόγιο: «*Μαθαίνω πως τα Τάγματα Ασφαλείας έχουν το δικαίωμα να εκτελοούν στην Εγγλάδα οποιονδήποτε νομίζουν Εαμίτη, χωρίς διαδικασία, χωρίς ευθύνη, επί τόπου. Ποιος οργάνωσε τα Τάγματα Ασφαλείας; Guarda e passa*».

Άλλοτε μια γνήσια επίκληση ουδετερότητας, συνθετέρα μια υπαινικτική αναφορά στους αμέτοχους παρατηρητές μιας θηριωδίας, η σκηνή του *guarda e passa*, φορτωμένη με αλληγορικά νοήματα, παραπέμπει πλέον σε ένα σταυροδρόμι κοινωνικής ευθύνης. Μεταγενέστερες νοηματοδοτήσεις εκλαμβάνουν διαφορετικά την αυτάρεσκη αποστασιοποίηση του «ενάρετου» θεατή, αφού η αιχμή έχει πλέον αντιστραφεί και δεν αφορά τόσο τις καταφρονημένες ψυχές του δαντικού κολαστηρίου αλλά περισσότερο τους «λαγόψυχους» παρατηρητές που συναινούν διά της σιωπής τους. Έτσι και ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, σε μια από τις τελευταίες ομιλίες του πριν δολοφονηθεί, έθεσε τον αμερικανικό πολιτικό και πνευματικό κόσμο προ των ευθυνών του για τον πόλεμο στο Βιετνάμ. Υπενθύμισε ότι, σύμφωνα με τον Δάντη, τα

θερμότερα σημεία στην Κόλαση φυλάσσονται για όσους σε στιγμές ηθικής κρίσης επικαλέστηκαν την ουδετερότητά τους.

Διανύοντας την όγδοη δεκαετία της ζωής του και με αρκετά χρόνια κοινωνικών αγώνων ακόμα μπροστά του, ο αειθαλής Μπέρτραν Ράσσελ είχε ήδη μια πλούσια δραστηριότητα στο χώρο των κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων προτού πρωτοσηκώσει την πένα του για να στηλιτεύσει τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που λάμβαναν χώρα στη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Συνεπής στην αγωνιστική του πορεία, δεν θα μπορούσε να ενστερνισθεί τη λογική του *guarda e passa* απέναντι στο ζήτημα των πολιτικών κρατουμένων, στις διώξεις των μελών του ελληνικού κινήματος ειρήνης και στην υπόθεση Λαμπράκη.

«Οφείλω να σας πω πόσο ποσὴ σημαντικό είναι για μας να έχουμε έναν άνθρωπο στην Αγγλία που ορθώνει το ανάστημά του, όπως πράττετε εσείς, σε αυτούς τους χαλεπούς καιρούς», έγραφε στον Βρετανό φιλόσοφο ο μεγάλος εκπαιδευτικός Σκοτ Νίρινγκ, όταν ο φιλειρηνιστής Ράσσελ φυλακίστηκε το 1918. Τη δεκαετία του '40, όταν ο Ράσσελ αντιμετώπιζε τον αποκλεισμό από τα αμερικανικά πανεπιστήμια λόγω των προωθημένων ιδεών του γύρω από την κοινωνική ισότητα και την οικογένεια, ο σοσιαλιστής συγγραφέας Άπτον Σίνκλερ δήλωνε: *«Δεν θα πρέπει να επιτρέψουμε στους υπέρμαχους άκαμπτων δογμάτων να μας αποστερούν από τις υπηρεσίες του Μπέρτραν Ράσσελ, με τον ίδιο τρόπο που δεν θα πρέπει να μας στερούν την ποιοτικότερη αρχή της δημοκρατίας, την ελευθερία σκέψης και λόγου»*. Αλλά και το 1962 ο Αλβέρτος Σβάιτσερ έγραφε στον Ράσσελ τις ακόλουθες γραμμές: *«Ο κόσμος χρειάζεται ανυποχώρητους στοχαστές για να του υπενθυμίζουν την προοπτική αφανισμού τους από τα πυρηνικά όπλα. Ο Αϊνστάιν υπήρξε ο πρώτος διδάξας. Γνώριζε ότι άηλιοι θα συνέχιζαν την αντίσταση μετά από εκείνον. Εσύ, αγαπητέ φίλε, ως ένας από τους σπουδαιότερους ανθρώπους, έχεις ήδη ξεκινήσει τον αγώνα. Έχεις τη δύναμη να ενθαρρύνεις τον κόσμο να ακοιλουθήσει το δρόμο που εσύ εξομάλυνες. Έχεις πάει τον αντιπυρηνικό*

αγώνα στην Αγγλία πιο μπροστά από οποιαδήποτε άλλη χώρα».

Σε όλη τη διάρκεια του μακρύ του βίου, ο Ράσσελ κυριεύθηκε από τρία πάθη που ισχυριζόταν ότι τον είχαν απορροφήσει με την ίδια ένταση: *«τη λαχτάρα για τον έρωτα, την αναζήτηση για γνώση, και την αβάστακτη συμπόνια για τα βάσανα της ανθρωπότητας»* – ένα απόφθεγμα που σήμερα κοσμεί το γραφείο του Νόαμ Τσόμσκι κάτω από μια φωτογραφία του μεγάλου Βρετανού μαθηματικού, φιλοσόφου και ανθρωπιστή. Σε όσους τον ρωτούσαν τι ήταν εκείνο που εξακολουθούσε να τον διατηρεί σε νεανική εγρήγορση παρά την προχωρημένη ηλικία του, ο Ράσσελ αποκρινόταν: *«ο θυμός μου για την ανθρωπινή μορσία».*

[II]

ΓΟΝΟΣ ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΗΣ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ, βαφτισιμιάς του Τζον Σπιούαρτ Μιλ και εγγονός του πρωθυπουργού ο οποίος εισήγαγε τον Μεταρρυθμιστικό Νόμο που περιόριζε την πολιτική εξουσία της βρετανικής αριστοκρατίας, ο Ράσσελ ανέπτυξε από νωρίς έντονη δραστηριότητα υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Το 1895 ταξίδεψε στο Βερολίνο, προκειμένου να αποκτήσει εικόνα του ισχυρότερου σοσιαλιστικού κόμματος στην Ευρώπη. Εκεί συναντήθηκε με τον Άουγκουστ Μπέμπελ και τον Βίλχελμ Λίμπκνεχτ, πατέρα του Καρλ, παρέστη σε πολλές κομματικές και συνδικαλιστικές συναντήσεις, και είχε την ευκαιρία να μελετήσει τα θεωρητικά κείμενα του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος. Υπέρμαχος της ισότητας των φύλων, στις εθνικές εκλογές του 1907 κατέβηκε ως υποψήφιος του κινήματος των σουφραζετών. Τα επόμενα χρόνια ο Ράσσελ θα συμμετείχε στο περιθωριακό αντιπολεμικό κίνημα στην Αγγλία μέσα από τις γραμμές της περίφημης ομάδας Μπλούμσμπερι, που συμπεριλάμβανε τη Βιρτζίνια Γουλφ, τον Άλντους Χάξλεϊ, καθώς και τον κορυφαίο οικονομολόγο

λόγο Τζον Μείναντ Κέινς, που θα αποδεικνυόταν ιδιαίτερα προφητικός ως προς τις δραματικές κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις που θα επέφερε στην Ευρώπη η εφαρμογή της Συνθήκης των Βερσαλλιών.

Το 1918, με το μνημειώδες *Principia Mathematica* –που συνέγραψε από κοινού με τον Άλφρεντ Νορθ Ουάιτχεντ– ήδη στο ενεργητικό του, ο Ράσσελ καταδικάστηκε σε έξι μήνες φυλάκισης επειδή κατηγόρησε τους συμμάχους Αμερικανούς ότι έστειλαν στρατεύματα, τα οποία μετά τον πόλεμο προορίζονταν να καταστείλουν το βρετανικό εργατικό κίνημα. Η αντιπολεμική του δραστηριότητα θα του κόστιζε την έδρα του στο Κέμπριτζ. Το 1920 ο Ράσσελ επισκέφθηκε την επαναστατημένη Μόσχα και συναντήθηκε με τον Λένιν και τον Τρότσκι, στο πλαίσιο επίσημης επίσκεψης κλιμακίου του Βρετανικού Εργατικού Κόμματος, ενώ στο περιθώριο των συναντήσεων είχε την ευκαιρία να ανταλλάξει απόψεις με την Έμμα Γκόλντμαν. Όπως και η Γκόλντμαν, όταν ο Ράσσελ επέστρεψε από τη Ρωσία, κατέθεσε σε επιστολή του προς τη φίλη του Ουολάιν Μόρρελ τη βαθύτατη απογοήτευσή του από το καθεστώς των μπολσεβίκων, το οποίο περιέγραψε ως «*μια κλειστή τυραννική γραφειοκρατία, με ένα δίκτυο κατασκοπείας πιο δαιδαλώδες και φοβερό από εκείνο του Τσάρου, και μια αριστοκρατία εξίσου θρασεία και σκληρόκαρδη με την προηγούμενη*». Η δριμεία κριτική που θα ασκούσε τις επόμενες δεκαετίες στις πρακτικές της Σοβιετικής Ένωσης δεν εμπόδισε τον Στάλιν από το να αφιερώσει ένα ολόκληρο ράφι της βιβλιοθήκης του σε έργα του Βρετανού φιλοσόφου, ο οποίος υπήρξε ένας από τους πιο παραγωγικούς συγγραφείς του 20ού αιώνα. Μόνο κατά την περίοδο του μεσοπολέμου δημοσίευσε 24 βιβλία πάνω σε ζητήματα κοινωνικού και επιστημονικού ενδιαφέροντος. Παράλληλα, ίδρυσε ένα προσδευτικό σχολείο με πρότυπο τις ιδέες του Τζον Ντιούι, το οποίο θα εξελισσόταν σε ένα από τα πιο πρωτοποριακά εγχειρήματα στην ιστορία της ελευθεριακής εκπαίδευσης.

Το 1950, εν μέσω επιθέσεων στο πρόσωπό του με αφορμή

τις τολμηρές παρεμβάσεις του σε ζητήματα όπως η φυλετική ισότητα, οι σεξουαλικές ελευθερίες, η διεθνής ειρήνη και ο πυρηνικός αφοπλισμός, ο Ράσσελ τιμήθηκε με το βραβείο Νορβέλ. Όπως επεσήμαναν τα μέλη της Σουηδικής Ακαδημίας «*ακόμα και εάν από πρακτικής σκοπιάς το έργο του Ράσσελ δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι πέτυχε τους σκοπούς του σε μια εποχή που είδε δύο παγκοσμίους πολέμους, ακόμα και εάν οι ιδέες του φαίνεται εν πολλοίς να έχουν απορριφθεί, θα πρέπει παρά ταύτα να θαυμάσουμε την αιγιάντευτη καρτερικότητα αυτού του ανυπότακτου εκφραστή της αλήθειας, τη μεστή, φιλογερή δύναμη και τη μεταδοτική αισιοδοξία με την οποία εκθέτει τις πεποιθήσεις του, οι οποίες ποτέ δεν υπαγορεύονται από τον καιροσκοπισμό και συχνά δεν είναι καθόλου δημοφιλείς*».

Μέχρι το θάνατό του, το Φλεβάρη του 1970, ο Ράσσελ εξακολουθούσε να απαντά ιδιοχείρως στις χιλιάδες επιστολές που συνέρρεαν καθημερινώς στο γραφείο του από όλο τον κόσμο, συμμετείχε σε πολλές πορείες και διαδηλώσεις και μιλούσε δημοσίως υπέρ της παγκόσμιας ειρήνης και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Σε ηλικία 89 ετών, αρνούμενος να εξαγοράσει την αναστολή της ποινής του, ο Ράσσελ φυλακίστηκε ύστερα από αντιπολεμική διαδήλωση στο Λονδίνο με την κατηγορία ότι παρότρυνε τους πολίτες σε πράξεις πολιτικής ανυπακοής, ενώ στα 95 του χρόνια μετέβη στη Σιοκκόλμν προκειμένου να συμμετάσχει σε πορεία διαμαρτυρίας κατά του πολέμου του Βιετνάμ, αλλά και για να διαψεύσει κακόβουλες φήμες που τον ήθελαν να πάσχει από γεροντική άνοια.

Ενεργός ήταν και η διεθνής αλληλεγγύη που επέδειξε στα κινήματα της εποχής του. Όταν το 1967 ο Ρεζίς Ντεμπρέ προσήχθη σε δικαστήριο της Βολιβίας για συμμετοχή στο αντάρτικο του Ερνέστο Γκεβάρα, ο Ράσσελ έστειλε μια ομάδα Βρετανών διανοουμένων να παρακολουθήσει τη δίκη και να συμπαρασταθεί στον κατηγορούμενο. Η ομάδα περιλάμβανε τον Ταρίκ Αλί, τον Πέρι Άντερσον, τον Ρόμπιν Μπλάκμπερν και τον Ραλφ Σένμαν.

Παρά το ενδιαφέρον που επέδειξε ο Ράσσελ και άλλοι διανοούμενοι στη Δύση, ο Ντεμπρέ καταδικάστηκε σε τριάντα χρόνια κάθειρξης, ενώ λίγους μήνες αργότερα θα συλλαμβανόταν και ο Γκεβέρα. Από την εφηβεία του, ο «Τσε» θεωρούσε τον Ράσσελ πρότυπο δημοσίου διανοουμένου, και σε μία από τις τελευταίες καταχωρήσεις στο ημερολόγιο που διατηρούσε στη Βολιβία προτού εκτελεστεί ανέφερε ότι θα του έγραφε με σκοπό να του ζητήσει βοήθεια για να στηθεί ένα ταμείο αλληλεγγύης προς το Απελευθερωτικό Κίνημα Βολιβίας. Ο Ράσσελ παρακολουθούσε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τις εξελίξεις στην Κούβα ήδη από την περίοδο της ανατροπής του Μπατίστα. Σε μια χαρακτηριστική δημόσια δήλωση που εξέδωσε την περίοδο της κουβανικής κρίσης, ανέφερε μεταξύ άλλων: *«Η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών καταπιέζει συστηματικά ένα μικρότερο έθνος, δηλαδή την Κούβα, και έχει κάνει τα πάντα προκειμένου να υποβαθμίσει, να εκφοβίσει και να καταστρέψει την κυβέρνησή της. Μία από τις επιπτώσεις μιας τόσο αδικαιολόγητα επιθετικής πολιτικής υπήρξε η απόκρυψη της αλήθειας γύρω από την κυβέρνηση της Κούβας, τις πολιτικές της, τη φιλοσοφία της και τη δημοτικότητά της».*

Παράλληλα με την επιστημονική παραγωγή και τον ακτιβισμό, ο Ράσσελ είχε αναλάβει πολλές σημαντικές πρωτοβουλίες, όπως η συγκρότηση της Εκστρατείας για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό, η καθιέρωση της Διεθνούς Συνδιάσκεψης Pugwash για την Επιστήμη και τις Διεθνείς Σχέσεις (έχοντας αρνηθεί σχετική πρόταση συγχρηματοδότησης του εγχειρήματος από τον Αριστοτέλη Ονάση) και του Δικαστηρίου για τα Εγκλήματα Πολέμου στο Βιετνάμ (μέλος του οποίου ήταν και ο Ζαν-Πολ Σαρτρ) η ίδρυση του κοινωφελούς Ιδρύματος Ειρήνης «Μπέρτραντ Ράσσελ», που μέχρι σήμερα δραστηριοποιείται στον χώρο των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων ανά τον κόσμο· και η σύνταξη ενός κειμένου που θα αποτελούσε το βασικό μανιφέστο του αντιπυρηνικού κινήματος, το οποίο συνυπέγραψε μαζί με τον Λάινους Πόλινγκ και τον Αλβέρτο Αϊνστάιν.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΤΟΥ ΡΑΣΣΕΛ στην πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα χρονολογούνται από τον Ιανουάριο του 1945 σε άρθρο του στον βρετανικό τύπο με θέμα τον βρετανικό και τον αμερικανικό εθνικισμό: «[Ο] βρετανικός λαός δεν έχει επίγνωση των αδικημάτων που διαπράττουν οι εκπρόσωποί του στο εξωτερικό. Στην παρούσα φάση, οι δραστηριότητές μας στο Βέλγιο, την Ιταλία και την Εβηλία είναι τέτοιες ώστε να δικαιολογούν την καχυποψία κάθε λογικού ανθρώπου». Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 ο Ράσσελ συμμετείχε στη διεθνή κινητοποίηση με αφορμή την καταδίκη του Μανώλη Γλέζου για κατασκοπεία, μια υπόθεση που αποτέλεσε το έναυσμα για την ενεργότερη ενασχόλησή του με τους πολιτικούς κρατούμενους στην Ελλάδα. Υποστηρικτής και μέλος του Εργατικού Κόμματος, οι κυβερνήσεις του οποίου συνέβαλαν καθοριστικά στην ειρηνική απο-αποικιοποίηση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας μετά τον πόλεμο, ο Ράσσελ άρχισε πλέον να στρέφει τα πυρά του κατά της εξωτερικής πολιτικής της ΕΣΣΔ και των ΗΠΑ που, όπως πίστευε, κινδύνευαν να οδηγήσουν τον πλανήτη σε πυρηνικό ολοκαύτωμα.

Η ενασχόληση του Ράσσελ με τα πολιτικά και τα κοινωνικά δικαιώματα αναζωπυρώθηκε την περίοδο του μακαρθισμού, κατά την οποία η πνευματική ανεξαρτησία και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια θυσιάζονταν στο βωμό μανιαϊστικών ψυχροπολεμικών προσλήψεων. Τη δεκαετία του 1960 δεκάδες αντίγραφα επιστολών του για την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα έφθαναν στα γραφεία των μεγαλύτερων βρετανικών εφημερίδων, επιστολές που απευθύνονταν στην ελληνική πολιτική ηγεσία, σε διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΟΗΕ, καθώς και στη Βασίλισσα της Αγγλίας. Το 1963, ο Κώστας Βάρναλης απέστειλε τηλεγράφημα στον Ράσσελ πληροφορώντας τον για την περίπτωση δύο πολιτικών κρατουμένων, πρώην αντιστασιακών, οι οποίοι βασανίσθηκαν μέχρι θανάτου. Τον παρακάλεσε να με-

σολαβήσει ώστε η υπόθεση να γνωστοποιηθεί στα βρετανικά μέσα ενημέρωσης. Ο Ράσσελ έγραψε αμέσως επιστολή στην εφημερίδα *Observer*, επικαλούμενος το τηλεγράφημα του Βάρναλη. Διαμαρτυρήθηκε για τις συνεχιζόμενες διώξεις που υφίσταντο πολλοί πρώην αντιστασιακοί, σε μια κοινωνία όπου οι «πολιτικοί αντιφρονούντες φυλακίζονται επί 20 χρόνια, καταντώντας ανθρώπινα ράκη τα οποία καλωσορίζουν το θάνατο ως μια λύτρωση από την παρατεταμένη οδύνη τους».

Το 1963, ο Ράσσελ συνεχάρη τους αρχισυντάκτες της *Guardian* οι οποίοι ζήτησαν την αμνήστευση όλων των Ελλήνων πολιτικών κρατουμένων: «Από όλη την εξαθλίωση και τη δυστυχία του μεταπολεμικού κόσμου, ο εγκλεισμός εκατοντάδων Ελλήνων χρόνο με το χρόνο αποτελεί ξεχωριστό δείγμα μιας προμελετημένης βαναυσότητας [...] Έλαβα τηλεγράφημα από την Ταασία Γλέζου, εκ μέρους της Πανελληνίας Ένωσης Οικογενειών Ποιητικών Εξορίστων-Φυλακισμένων, στο οποίο με πληροφορεί για το θάνατο ενός [φυλακισμένου] την 21η Ιανουαρίου, του τρίτου πολιτικού κρατούμενου μέσα σε ένα μήνα. Η χήρα του [...] βρίσκεται και εκείνη στη φυλακή, και τα τρία τους παιδιά είναι εξόριστα. Εάν αναλογιστούμε ότι οι γονείς παρέμειναν εγκλειστοί επί πέντε χρόνια πριν ακόμα παραπεμφθούν σε δίκη, γίνεται αντιληπτή η εκδικητική μανία της [ελληνικής] κυβέρνησης. Αν και υπάρχουν περισσότεροι από χίλιοι πολιτικοί κρατούμενοι στην Ελλάδα, οι 150 εξ αυτών – που περιλαμβάνουν και ηλικιωμένες γυναίκες – είναι βαριά άρρωστοι. Πόσους θανάτους θα πρέπει να περιμένουμε ακόμα μέχρις ότου η ελληνική κυβέρνηση να τερματίσει αυτό που η *Guardian* ορθώς περιγράφει ως έναν “ατελείωτο διωγμό”;»

Οι παρεμβάσεις του Ράσσελ τον ανέδειξαν σε εμβληματική μορφή για τα κινήματα ειρήνης της δεκαετίας του '60. Ο Λεωνίδας Κύρκος του απύθυε επιστολή ζητώντας του να συνδράμει την Ελλάδα στο ζήτημα του Κυπριακού: «Η ειρήνη κινδυνεύει και η αρχή της αυτοδιάθεσης κρίνεται και πάλη στη γωνιά αυτής

της γης. Απευθύνομαι σε μια από τις πιο γνωστές φιλελεύθερες φωνές της Αγγλίας και της Ανθρωπότητας, και σας ζητώ να υψώσετε τη συνηγορία σας υπέρ της Κύπρου και της Ειρήιάδας, όπως το πράξατε σε κάθε περίπτωση κινδύνου της ειρήνης και της ελευθερίας». Μαζί με τον Λαμπράκη και τον Γλέζο, ο Κύρκος ανήκε στην ομάδα που επισκέφθηκε τον φιλόσοφο στο σπίτι του τον Απρίλιο του 1963, με αφορμή τη συμμετοχή τους στην πορεία της βρετανικής οργάνωσης Εκστρατεία για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό (Campaign for Nuclear Disarmament) στην πυρηνική βάση του Ολντερμάρστον στο Λονδίνο. Εκεί είχαν την ευκαιρία να τον ενημερώσουν για τις τρέχουσες εξελίξεις στην Ελλάδα. Νωρίτερα, ο Γιάννης Πασαλίδης τον είχε προσκαλέσει να παραστεί στο ετήσιο συνέδριο της ΕΔΑ, αλλά ο Ράσσελ δεν ήταν σε θέση να αποδεχθεί την πρόσκληση για λόγους υγείας.

Παράλληλα με την υπόθεση των πολιτικών κρατουμένων στην Ελλάδα, ο Ράσσελ κινητοποιείτο για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε όλα τα μήκη του πλανήτη, στέλνοντας κάθε φορά εκπροσώπους του για επιτόπια έρευνα. Με την παρότρυνση του τότε Γ.Γ. του ΟΗΕ, Ου Θαντ, ο Ράσσελ δραστηριοποιήθηκε μέσω του Ιδρύματός του στο Ισραήλ για τους Παλαιστίνιους πρόσφυγες, και στην ΕΣΣΔ για τους Εβραίους, καθώς και, με αφορμή παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στην Καμπότζη, την Κίνα, το Βιετνάμ, την Ινδία, την Αιθιοπία και την Αίγυπτο, αλλά και στην Πολωνία, την Τσεχία και σε άλλες χώρες του σοβιετικού μπλοκ. Οι επιστολές που απύθυνε ο Ράσσελ προς τους Κένεντι και Χρουστσόφ κατά τη διάρκεια της πυραυλικής κρίσης το 1962 λειτούργησαν πυροσβεστικά, ενισχύοντας τις δυνάμεις του κατευνασμού, που εξώθησαν τους δύο ηγέτες να αποτρέψουν τη διολίσθηση σε μια αναμέτρηση με ανυπολόγιστο κόστος για την ανθρωπότητα. Ένα χρόνο αργότερα, η ΕΣΣΔ και οι ΗΠΑ υπέγραψαν τη Συνθήκη μερικής απαγόρευσης των πυρηνικών δοκιμών, στη διαπραγμάτευση της οποίας ο Ράσσελ είχε συμβάλει παρασκηνιακά, από τις τάξεις του Pugwash, του διεθνούς

οργανισμού για τον πυρηνικό αφοπλισμό, που είχε ιδρύσει το 1957 με τον φυσικό Τζόζεφ Ρότμπλατ.

[IV]

Η ΑΥΞΑΝΟΜΕΝΗ ΕΝΑΣΧΟΛΗΣΗ ΤΟΥ ΡΑΣΣΕΛ με την Ελλάδα άρχισε να γίνεται ευρύτερα γνωστή το χειμώνα του 1962-1963, όταν μια ομάδα φοιτητών δημιούργησε το Σύνδεσμο Νέων «Μπέρτραντ Ράσσελ» για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό και την Ειρήνη. Η διακήρυξη της οργάνωσης, που κυκλοφόρησε με πρωτοβουλία του τότε φοιτητή νομικής Μιχάλη Περιστεράκη αναφέρει μεταξύ άλλων: «*Χαιρετίζοντας εις το πρόσωπον του διασήμου φιλοσόφου και ανθρωπιστού Bertrand Russell τον διακαή πόθον όλων των απλών ανθρώπων του κόσμου διά την εδραίωσιν της ειρήνης, καθιούμεν τας μάζας των Ελλήνων Νέων ανεξαρτήτως ιδεολογικής τοποθετήσεως, μορφώσεως, ή επαγγελματικού προσανατολισμού, να συνενώσουν τη φωνήν των με εκείνην των Νέων όλου του κόσμου, και να καθύψουν με τη βοή των τους ανησυχητικούς ψιθύρους [και] προμηνύματα μιας επερχόμενης θλαίλαπος*». Ο Σύνδεσμος αναπτύχθηκε στα πρότυπα των δυτικών ειρηνιστικών οργανώσεων, διατηρώντας την αυτοτέλειά του σε σχέση με τα πολιτικά κόμματα. Κυρίαρχο αίτημά του ήταν ο πλήρης και ελεγχόμενος αφοπλισμός και των δύο ψυχροπολεμικών στρατοπέδων υπό την επίβλεψη του ΟΗΕ. Υπενθυμίζουμε ότι η υπόθεση της ειρήνης συχνά ταυτιζόταν από τις μετεμφυλιακές αρχές με τον κομμουνισμό, και ενδεικτικό του πόσο επικίνδυνη μπορούσε να γίνει η ενασχόληση με τα κινήματα ειρήνης είναι ότι το πρώτο θύμα αυτού του κινήματος, ο Νίκος Νικηφορίδης, εκτελέστηκε το 1951 με την κατηγορία ότι συνέλλεγε υπογραφές υπέρ της Έκκλησης ειρήνης της Στοκχόλμης.

Ο Γρηγόρης Λαμπράκης εξ αρχής «αγκάλιασε» το Σύνδεσμο Ράσσελ, μαζί με προσωπικότητες όπως ο Μίκης Θεοδωράκης, ο

Γιάννης Ρίτσος, ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, η Γαλάτεια Σαράντη, ο Μάνος Κατράκης και η Έλλη Λαμπέτη. Μαζί με αυτούς, πολλά νεότερα μέλη αποτέλεσαν τον πυρήνα ενός διαρκώς διευρυνόμενου κινήματος. Λίγο μετά την ίδρυση του Συνδέσμου, ο Περιστέρακης και ο Νίκος Κωνσταντόπουλος, γραμματέας Εξωτερικού του Συνδέσμου, απέστειλαν επιστολή στον Ράσσελ. Όπως τον πληροφορούσαν, η οργάνωση «έχει μεγάλη επιρροή στους κύκλους των Εββήνων φοιτητών και της νεοσλαίας, κάτι που πιστοποιείται και από το ότι ένας αυξανόμενος αριθμός νέων ανθρώπων, φοιτητών, επιστημόνων κ.λπ. συμμετέχουν στο κίνημά μας. Ακόμα, προσωπικότητες περιωπής επιδεικνύουν το ενδιαφέρον τους για το Σύνδεσμό μας». Μια άλλη αξιόλογη οργάνωση, που προϋπήρχε του Συνδέσμου κατά οκτώ έτη, ήταν η Ελληνική Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη (ΕΕΔΥΕ), αντιπρόεδρος της οποίας ήταν από το 1962 ο Γρηγόρης Λαμπράκης. Η εν λόγω οργάνωση δημιούργησε στενούς δεσμούς με το Σύνδεσμο και η δραστηριότητα που ανέπτυξε συνέβαλε στην ενδυνάμωση του φιλειρηνικού κινήματος στην Ελλάδα. Σταθμός στην εξέλιξη αυτού του κινήματος ήταν η διεξαγωγή της Μαραθώνιας Πορείας Ειρήνης, που πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά την 21η Απριλίου 1963, ακριβώς τέσσερα χρόνια πριν από την κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος από τους συνταγματάρχες.

Στην ιστορική πρώτη μαραθώνια Πορεία Ειρήνης ο Ράσσελ εξέφρασε την επιθυμία του να μεταβεί ο ίδιος στην Ελλάδα, αλλά προειδοποιήθηκε από τις εγχώριες αρχές ασφαλείας ότι εάν επιχειρούσε κάτι τέτοιο θα συλλαμβανόταν στο αεροδρόμιο. Έτσι, αναγκάστηκε να στείλει εκπρόσωπό του στην Αθήνα για να συμμετάσχει στις αντιπυρηνικές διαδηλώσεις που διοργάνωνε ο Σύνδεσμος Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό και την Ειρήνη, που έφερε το όνομά του. Ο Πάτρικ Ποτλ, τυπογράφος και ενεργό μέλος της βρετανικής Επιτροπής των 100 για την ειρήνη, βρισκόταν μεταξύ των εκατοντάδων διαδηλωτών που τραυματίστηκαν στην επεισοδιακή πορεία της νεοϊδρυθείσας

οργάνωσης. Σε επιστολή του προς την εφημερίδα *Manchester Guardian* αμέσως μετά τη δολοφονική απόπειρα κατά του Λαμπράκη, ο Ράσελ σημείωσε μεταξύ άλλων ότι η ελληνική κυβέρνηση ήταν υπεύθυνη για την εφαρμογή «κατάφωρα άδικων και επικίνδυνων» πολιτικών, οι οποίες υποστηρίζονταν και από τη βρετανική κυβέρνηση.

«*Αθήθεύει*» σημείωσε στην επιστολή «ότι συμπαραστεκόμαστε στους [υποστηρικτές του ειρηνιστικού κινήματος], οι οποίοι εναντιώνονται με τόλμη στην πυρηνική πολιτική της κυβέρνησής τους. Η κυβέρνηση απαγόρευσε την ειρηνική αντιπυρηνική τους διαδήλωση. Η αστυνομία έδειρε ποδηλάτους (μεταξύ των οποίων και τον κύριο Ποιτ) που επιχειρήσαν να μετάσχουν στην πορεία. Η κυβέρνηση αρνήθηκε να παράσχει αστυνομική προστασία στους φιλελεύθερους (όχι κομμουνιστές) βουλευτές, τον κύριο Λαμπράκη και τον συνάδελφό του, στο πλαίσιο μιας ειρηνικής αντιπυρηνικής συνάντησης στη Θεσσαλονίκη. Ο τελευταίος τραυματίστηκε βαριά και ο κύριος Λαμπράκης δολοφονήθηκε – όπως πιστεύεται με τη συνέργεια της κυβέρνησης. Στηρίζουμε ευχαρίστως κάθε αντιπυρηνική εκδήλωση, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι απεμπολούμε το δικαίωμά μας να διαμαρτυρόμαστε ενάντια σε κάθε κατάφωρη αδικία. Η ελληνική κυβέρνηση κρατάει έγκλειστους σε φυλακές περισσότερους από 1.000 κρατούμενους, ορισμένους επί 14 και 15 έτη, χωρίς δίκη ή συγκεκριμένες κατηγορίες πέραν εκείνης του “κομμουνιστή” ή του “εγκληματία”. Ποδηλάτοι από τους κρατούμενους υπήρξαν κομμουνιστές, άηθοι πάση όχι, και τα “εγκλήματα” που φέρονται να διέπραξαν είναι τα ίδια που εμείς υποστηρίζαμε στη διάρκεια του πολέμου, καθότι η Ελλάδα οφείλει κατά κύριο λόγο στους ίδιους ανθρώπους την “απελευθέρωσή” της. Κάθε απόπειρα μετάπεισης της Ελληνικής κυβέρνησης να ελευθερώσει αυτούς τους κρατούμενους – συμπεριλαμβανομένης και της ήρεμης προσπάθειας της συζύγου ενός εξ αυτών [σημ: της Μπέτυς Αμπατιέλου] να επιδώσει επιστολή διαμαρτυρίας στην Ελληνίδα βασίλισσα στο Λονδίνο, μια ενέργεια που στη Βρετανία

προσέλαβε τόσο υπερβολικές διαστάσεις ώστε να φτάσει να χαρακτηριστεί ως “κομμουνιστικής έμπνευσης” – θα πρέπει να έχει την υποστήριξή μας. Πιέσεις αυτού του είδους ήδη έχουν εξασφαλίσει την ελευθερία ορισμένων [κρατουμένων], μοιλονότι μέχρι στιγμής δεν χρειάστηκε να χρησιμοποιηθούν πρακτικές πολιτικής ανυπακοής».

Στη ίδια επιστολή, ο Ράσσελ δήλωνε πεπεισμένος ότι η παράιτηση του Καραμανλή από τη θέση του πρωθυπουργού ήταν βασική προϋπόθεση για την εκτόνωση του κλίματος, καθότι «οι εκλογές για την ανάδειξη κυβέρνησης ήταν νοθευμένες [ενώ] η πλειοψηφία των Ελλήνων τάχθηκαν κατά της κυβέρνησης Καραμανλή και αντιτάσσονται στις πολιτικές του βασιλιά και της βασίλισσας». Προειδοποίησε μάλιστα ότι η αμερικανοβρετανική στήριξη προς τον Έλληνα μονάρχη εγκυμονούσε σοβαρούς κινδύνους για το μέλλον της δημοκρατίας στη χώρα: «Προς το παρόν, ο Βασιλιάς και η Βασίλισσα ακολουθούν μια πολιτική που δεν βρίσκει καμία λαϊκή στήριξη. Επιλέγοντας να τους υποστηρίξει, ιδιαίτερα κατά την επικείμενη επίσκεψή τους [στο Λονδίνο], η Κυβέρνησή μας παίζει ένα επικίνδυνο παιχνίδι με μακροπρόθεσμες και πιθανώς καταστροφικές συνέπειες, όπως στην περίπτωση των Κυβερνήσεων του Νότιου Βιετνάμ, της Πορτογαλίας, της Ισπανίας κ.λπ. – όλες αντιδημοτικές και στυγνές δικτατορίες. Μακράν του να προτρέπουμε τη χρήση βίας, τόσο εμείς όσο και ο ελληνικός λαός κάνουμε ό,τι μπορούμε για να αποτραπεί αυτό το ενδεχόμενο. Ο εμφύλιος πόλεμος, ιδιαίτερα σε μια χώρα όπου οι Μεγάλες Δυνάμεις έχουν βαθιά ανάμιξη στο πλαίσιο του ψυχρού πολέμου, όπως στην περίπτωση της Βρετανίας και της Αμερικής στην Ελλάδα, έχει πολλές πιθανότητες να εξελιχθεί σε πυρηνικό πόλεμο. Κατά συνέπεια, οι ενέργειές μας θα πρέπει να κατευθύνονται προς την αποφυγή του πυρηνικού πολέμου, και να βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στη μελέτη των δεδομένων και στην περίσκεψη».

Επί κυβερνήσεως Γεωργίου Παπανδρέου, ο Ράσσελ εξακολούθησε να παρεμβαίνει στα πράγματα με επιστολές προς τις αρ-

χές, ζητώντας την απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων και παροτρύνοντας την κυβέρνηση να συμβάλει στην κατάργηση των μετεμφυλιακών μέτρων και πρακτικών. Ο Ράσσελ αλληλογραφούσε με τον ίδιο τον πρόεδρο της Ένωσης Κέντρου, ο οποίος από πλευράς του τον διαβεβαίωνε ότι η κυβέρνησή του επρόκειτο να αμνηστεύσει πολλούς πολιτικούς κρατουμένους, μια διαδικασία που ξεκίνησε, χωρίς ωστόσο να ολοκληρωθεί. Τον Φλεβάρη του 1964, ο Ράσσελ έστειλε επιστολές στον Παπανδρέου, τον Μακάριο και τον πρόεδρο Κιουτσούκ της Τουρκίας προτείνοντας την αποστολή ελληνoturκικής ειρηνευτικής δύναμης του ΟΗΕ στην Κύπρο, μια πρόταση που απορρίφθηκε.

Το 1966, πληροφορώντας τον πρόεδρο της οργανωτικής επιτροπής της τέταρτης Πορείας Ειρήνης ότι αδυνατούσε να παραστεί αυτοπροσώπως στην πορεία, ο Ράσσελ έστειλε το ακόλουθο μήνυμα: *«Ο καιρός έχει ωριμάσει για μια μεγάλη εθνική αντίσταση ενάντια στην ταπείνωση του ελληνικού έθνους. Στο πνεύμα του Λαμπράκη, χαιρετίζω την πορεία σας και βλέπω την ημέρα που μέσα από τις θυσίες και τον ηρωισμό του λαού της, η Ελλάδα θ' απαληλαγεί απ' όλα τα ποηιτικά και οικονομικά δεσμά που της έχουν σφυρηλατήσει οι δυνάμεις του ιμπεριαλισμού»*. Μέχρι τον Απρίλιο του 1967 ο Ράσσελ εξακολούθησε να επικοινωνεί με τις δημοκρατικές δυνάμεις στην Αθήνα για την απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων. Αλλά και με αφορμή την άνοδο των συνταγματαρχών, τον Νοέμβριο του 1968, απύθηνε επιστολή στον πρωθυπουργό της Αγγλίας, Χάρολντ Ουίλσον, επισημαίνοντάς του ότι ήταν «σοκαρισμένος» που η κυβέρνηση του δεν επέμεινε στην αναστολή της θανατικής ποινής του Αλέκου Παναγούλη, ενώ παράλληλα έστειλε τηλεγράφημα στον δικτάτορα Παπαδόπουλο, στο οποίο του τόνισε ότι *«ο ποηιτισμένος κόσμος έχει μείνει εμβρόντητος από τις απειλές σας ότι θα καταδικάσετε σε θάνατο τον Παναγούλη»*.

Η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΡΑΣΣΕΛ λίγες ώρες μετά την απόπειρα δολοφονίας που οδήγησε στο θάνατο του Λαμπράκη, υπήρξε σημαντική, καθότι τον εξώθησε να εμβαθύνει τη συμμετοχή του στα ελληνικά πολιτικά πράγματα. Το κείμενο της επιστολής του «περιβόπου λόρδου Ράσσελ», όπως τον χαρακτηρίζει ο Έλληνας πρέσβης στην Αγγλία, στον οποίο απευθυνόταν η επιστολή, δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Daily Worker* στις 27 Μαΐου 1963, την ημέρα θανάτου του Λαμπράκη: «Πάρα πολλοί άνθρωποι σε αυτή τη χώρα προβληματίζονται από τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, σε τέτοιο βαθμό που η κυβέρνησή σας δεν μπορεί να αντιληφθεί. Οι πολίτες μιας δημοκρατικής χώρας αποδοκιμάζουν τον εγκλεισμό ενός μεγάλου αριθμού πολιτικών αντιφρονούντων που βιώνουν μεγάλες δοκιμασίες. Τα 121 μέλη του κοινοβουλίου και της Διεθνούς Διάσκεψης του Παρισιού που έχουν εγείρει το ζήτημα του εγκλεισμού σε στρατόπεδα περισσότερων από 1.100 ανδρών και γυναικών, πολλοί εκ των οποίων παραμένουν εγκλειστοί από την περίοδο των Ναζί όταν είχαν αντισταθεί στη γερμανική τυραννία, εκφράζουν έναν μεγάλο αριθμό ανθρώπων στη Μεγάλη Βρετανία. Γίναμε μάρτυρες της εκλογικής νοθείας στην Ελλάδα, της εκτέλεσης κυβερνητικών αντιπάλων, της εξάπλωσης εκφοβιστικών πρακτικών. Υπό αυτές τις συνθήκες, είναι αδύνατον να υπάρξει ουσιαστική πολιτική ελευθερία. Εάν όσοι διαθέτουν το θάρρος να ασκήσουν τα στοιχειώδη δικαιώματά τους υφίστανται αυτή τη μεταχείριση, τότε αυτό δεν μπορεί παρά να σημαίνει ότι στη χώρα σας οι δημοκρατικές ελευθερίες είναι υπό καταστολή. Αυτή η κατάσταση, που εδώ έχει προκαλέσει το δημόσιο αίσθημα, μόλις κορυφώθηκε με μια τραγωδία της οποίας όλος ο κόσμος έγινε μάρτυρας.

Ο ιατρός κ. Γρηγόρης Λαμπράκης, ανεξάρτητο μέλος του ελληνικού κοινοβουλίου, και ο συνάδελφός του κ. Τσαρουχάς, έχουν τραυματιστεί σοβαρότατα. Ο κ. Λαμπράκης έχει υποστεί

ανεπανόρθωτα εγκεφαλικά τραύματα και δεν αναμένεται να ζήσει. Τα δύο αυτά μέλη της αντιπολίτευσης έπεσαν θύματα επίθεσης επειδή παραβρέθηκαν σε μια ειρηνική συγκέντρωση, παρόμοια με αντίστοιχες που γίνονται εδώ πέρα και στις οποίες παρίστανται εκατοντάδες χιλιάδες κάθε χρόνο. Μίσησαν, όπως μιλάμε και εμείς εδώ, υπέρ του αφοπλισμού. Η αστυνομία, η οποία είχε προειδοποιηθεί εγκαίρως για την επίθεση, δεν έκανε καμία προσπάθεια να την αποτρέψει και απλά περιορίστηκε στο να την παρακολουθεί αμέτοχη. Οι αστυνομικοί επέτρεψαν την επίθεση στο ασθενοφόρο που μετέφερε τους τραυματίες. Ο οδηγός της μοτοσυκλέτας που κατέφερε χτύπημα στον κ. Λαμπράκη, είναι ένας άνδρας που στο παρελθόν έχει καταδικασθεί για παρόμοιες επιθέσεις, απολαμβάνοντας μάλιστα οικονομικής αρωγής από την κυβέρνηση.

Σας παροτρύνω να καταστήσετε σαφές στην κυβέρνησή σας» επεσήμαινε καταληκτικά η επιστολή «το βαθμό στον οποίον οι καλοί άνθρωποι της Μεγάλης Βρετανίας νιώθουν αποτροπιασμό από αυτές τις ενέργειες. Μέσα από αυτές διακρίνει κανείς τα ειδοποιά στοιχεία του φασισμού. Έχουμε κάνει έκκληση για τον τερματισμό τους, για την απελευθέρωση των ποητικών κρατουμένων και για την ανοικτή εκδήλωση των πραγματικών αισθημάτων των Ελλήνων, οι οποίοι είμαι βέβαιος ότι συμμαρίζονται τις ίδιες αντιλήψεις με όσους διαδηλώνουν στη Μεγάλη Βρετανία».

Μία ημέρα μετά την παραλαβή της επιστολής, εκπρόσωπος της ελληνικής πρεσβείας στο Λονδίνο συναντήθηκε με αξιωματούχους του Φόρεϊν Όφισ προκειμένου να τους εκφράσει τη δυσaréσκεια της ελληνικής κυβέρνησης «επί συστηματικής ανθελληνικής προπαγάνδας εδώ κομμουνιστών και συνοδοιπόρων, περιλαμβανομένων λόρδου Ράσσεϊ και ιδίως επί ενεργειών δύο Ελληνίδων [συζύγων] βουλευτών κυρίων Μπενά και Σβώλου». Σύμφωνα με τα σχετικά έγγραφα του Έλληνα διπλωμάτη, μολονότι η Αθήνα έπραξε ό,τι ήταν δυνατόν προκειμένου να συλλάβει τους δράστες του εγκλήματος, παρ' όλα αυτά οι προαναφερθέντες ενέμεναν στη δια-

σπορά «*ψευδών ειδήσεων*» για τα τεκταινόμενα στην Ελλάδα, με στόχο την «*παραπληροφόρηση*» της αγγλικής κοινής γνώμης. Ο Βρετανός αξιωματούχος υποσχέθηκε να κάνει ό,τι μπορεί, υπενθυμίζοντας ωστόσο στον συνομιλητή του ότι η κυβέρνηση του δεν μπορούσε να επιβληθεί στο BBC. Το απόγευμα της ίδιας μέρας, η Επιτροπή των 100 διοργάνωσε μια σιωπηρή διαδήλωση μπροστά από την ελληνική πρεσβεία στο Λονδίνο. Τα 200 περίπου άτομα που παρευρέθηκαν κρατούσαν πλακάτ που κατηγορούσαν την ελληνική κυβέρνηση για τη δολοφονία του Λαμπράκη.

Οι εκπρόσωποι της ελληνικής κυβέρνησης στο Λονδίνο εξοργίστηκαν από τη στάση αυτού του κύκλου ανθρώπων που επεδείκνυε τόσο μεγάλο ενδιαφέρον για τα ελληνικά πράγματα, εισηγούμενοι μάλιστα σε διπλωματικό έγγραφο την ανάγκη ανάδειξης μιας αξιοπερίεργης «αντίφασης» στα αιτήματα των Βρετανών διαδηλωτών: «*Σημειωτέον ότι κατά αγγλικήν νομοθεσίαν εφ' όσον δίωξις φόνου εκκρεμεί ενώπιον δικαστικών αρχών απαγορεύεται αοστηρότατα οιαδήποτε εκδήλωσις, επί ποινή φυλακίσεως διά contempt of court. Το γεγονός ότι διαδηλωταί Russell και ἄλλοι δεν σέβονται αρχήν ταύτην προκειμένου περι Ἑλλάδος, θα ἤξιζε ἴσως να υπογραμμισθῆ δεόντως εἰς ελληθικόν τύπον ως ἔνδειξις ὅτι Ἄγγλοι αριστεροὶ θεωροῦν Ἑλληθνας κατωτέρους ἀνθρωπίνους τύπους ἀναξίους τύχουν μεταχειρίσεως Ἄγγλων*». Την ημέρα που κηδεύθηκε ο Λαμπράκης, ο Ράσελ έβγαλε έναν πύρινο λόγο στην Πλατεία Τραφάλγκαρ, παροτρύνοντας το ελληνικό βασιλικό ζεύγος να αναβάλει το προγραμματισμένο ταξίδι του για το Λονδίνο.

Το ταξίδι δεν αναβλήθηκε και η βασιλική επίσκεψη προκάλεσε μεγάλες αναταραχές. Για τρεις ημέρες, έγραφε η εφημερίδα *Times*, η βρετανική πρωτεύουσα θύμιζε «πεδίο μάχης», η βασίλισσα Ελισάβετ αποδοκιμάστηκε δημοσίως για πρώτη φορά από την ενθρόνισή της, ενώ οι δυνάμεις ασφαλείας που επιστράτευσε η κυβέρνηση του Χάρολντ Μακμίλαν ξεπέρασαν σε αριθμό τις αντίστοιχες από την επίσκεψη των Χρυστόφ-Μπουλγκάνιν το

1956. Παρά την ανοικτή στήριξη που είχαν από την ηγεσία του αντιπολιτευόμενου Εργατικού Κόμματος, τελικώς περισσότεροι από 200 διαδηλωτές συνελήφθησαν.

Για τον Ράσσελ, ο Λαμπράκης ήταν ένας μάρτυρας της Δημοκρατίας, και είναι χαρακτηριστικό το μήνυμα που απηύθυνε το 1967 στην οργανωτική επιτροπή της Πορείας Ειρήνης, η οποία τελικώς δεν πραγματοποιήθηκε: *«Ποτέ από το θάνατο του μεγάλου Έλληνα ήρωα Γρηγόρη Λαμπράκη δεν είχε προσλάβει η πορεία Μαραθώνας-Αθήνα τόσο μεγάλη σημασία όση σε αυτή τη χρονιά [...] Όπως και στα χρόνια του Λαμπράκη, στέλνω τους εγκάρδιους χαιρετισμούς και τα αισθήματα αλληλεγγύης μου στον ελληνικό λαό [...] Καλώ όλους τους Έλληνες να εκφράσουν την υποστήριξή τους στο Διεθνές Δικαστήριο για τα Εγκλήματα Πολέμου που έχουμε εγκαθιδρύσει, διότι το Δικαστήριο αυτό θέλει να διερευνήσει τα εγκλήματα εναντίον του λαού του Βιετνάμ, εγκλήματα που ο ελληνικός λαός γνωρίζει μέσα από τη δική του εμπειρία».*

Στην Ελλάδα υπήρχε μια μικρή μειοψηφία πολιτικών που διαφοροποιείτο από την κατεστημένη αντίληψη απέναντι στον Ράσσελ. Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος έτρεφε μεγάλη εκτίμηση στο πρόσωπο και το έργο του Ράσσελ, θεωρώντας τον έναν από τους μεγαλύτερους φιλοσόφους και ελληνοστές του αιώνα. Ζήτησε μάλιστα να συναντηθεί με τα μέλη του Συνδέσμου Νέων, κάτι που τελικώς δεν έγινε λόγω της κλιμακούμενης πολιτικής έντασης. Δεν χωρά αμφιβολία ότι ο Ράσσελ θεωρείτο «ταραξίας» από τις μετεμφυλιακές κυβερνήσεις, και ένα μεγάλο μέρος του πολιτικού κόσμου έκρινε, όπως και οι συνάδελφοί τους σε χώρες που βίωναν αντίστοιχες κρίσεις, ότι αναμιγνύετο σε υποθέσεις που δεν τον αφορούσαν. Για τον Ράσσελ, ωστόσο, η παραβίαση των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων φαινόταν ότι τον άγγιζε άμεσα, σε προσωπικό επίπεδο. Με αυτούς τους ανθρώπινους όρους αναφέρθηκε στην αυτοβιογραφία του στους πολιτικούς κρατούμενους στην Ελλάδα: *«Μόνο αποτροπιασμό μπορεί να αισθανθεί κανείς όταν αναλογίζεται πώς θα πρέπει να είναι οι ζωές όσων κρα-*

τούνται σε αυτά τα στρατόπεδα, συναγελαζόμενοι κάτω από τον καυτό ήλιο χωρίς νερό, υπό δυσμενείς συνθήκες υγιεινής, χωρίς να τους παρέχεται καμία φροντίδα σε κανένα επίπεδο».

Ανάλογη ήταν η στάση του απέναντι σε όσους θεωρούσε συμμάχους του σε αυτούς τους αγώνες. Εντυπωσιάστηκε πολύ από την προσωπικότητα της Μπέτυς Αμπατιέλου, την οποία ανέφερε στην αυτοβιογραφία του ως ένα από τα πιο «συνεπή» και «γενναία» μέλη της κοινότητας που είχε δημιουργηθεί στην Αγγλία για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των πολιτικών κρατουμένων. Όταν ο σύζυγός της αποφυλακίστηκε, το ζεύγος επισκέφθηκε τον Ράσσελ στην οικία του στην Ουαλία για να τον ευχαριστήσει και διά ζώσης. Όπως αναφέρει η Αμπατιέλου σε επιστολή της προς τον Ράσσελ: «*Θα σας είμαστε για πάντα ευγνώμονες που βοηθήσατε να αποφυλακιστεί ο [σύζυγός μου], και γνωρίζουμε ότι και όσοι συγκαταόμενοι του ελευθερώθηκαν μαζί του επιθυμούν να σας μεταφέρουμε την ευγνωμοσύνη τους [...] Είμαστε πεπεισμένοι ότι με το συνεχιζόμενο ενδιαφέρον και τη στήριξη ενός τόσο σεβαστού και ακλόνητου φίλου όπως εσείς, και οι [εναπομείναντες φυλακισμένοι] θα απελευθερωθούν στο εγγύς μέλλον».*

[VI]

ΛΙΓΟ ΠΡΙΝ ΑΦΗΣΕΙ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΤΟΥ ΠΝΟΗ, ο Ράσσελ σημείωσε στην αυτοβιογραφία του ότι η αναζήτησή του για γνώση και αγάπη είχε πάντοτε τη δύναμη να τον υψώνει στα ουράνια. «Πάντοτε όμως ο οίκτος με ξαναπροσγείωνε στη Γη. Οι αντίληψι από τις κραυγές πόνου αντηχούσαν στην καρδιά μου. Παιδιά που θιμοκτονούν, δυνάστες που βασανίζουν τα θύματά τους, αβοήθητοι ηλικιωμένοι που γίνονται απεχθές βάρος στα παιδιά τους, και ολόκληρος ο κόσμος της μοναξιάς, της πενίας και της οδύνης καθιστούν την ανθρώπινη ζωή φάρσα. Λαχταρώ να απαλύνω αυτό τον πόνο, αηλιά δεν μπορώ, και έτσι υποφέρω κι εγώ».

Η αφετηρία του ουμανισμού του μπορεί να τοποθετηθεί πολλές δεκαετίες νωρίτερα. Όταν στα τέλη του 19ου αιώνα ο Ράσσελ κατέφθανε στο Βερολίνο για να διαπιστώσει τους τρόπους λειτουργίας του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, ενός κόμματος του οποίου οι υποστηρικτές ήταν, σύμφωνα με τον Ένγκελς, οι γνήσιοι απόγονοι των Γερμανών κλασικών φιλοσόφων, το ταξίδι του είχε εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Γόνος αριστοκρατικής οικογένειας με λαμπρές επαγγελματικές προοπτικές, ο Ράσσελ ολοκλήρωνε τη διατριβή του στο Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ και αισιοδοξούσε ότι βρισκόταν κοντά στο να ανακαλύψει τις φιλοσοφικές αρχές που θεμελιώνουν τη γεωμετρία. Ο νεανικός του ιδεαλισμός εκτεινόταν και στις κοινωνικές υποθέσεις, όπου ήταν πεπεισμένος ότι, με λίγη καλή θέληση, μπορούσε να πρυτανεύσει ο ορθός λόγος και η κοινή λογική.

Οι αιματηρές συγκρούσεις των Γερμανών συνδικαλιστών με τις γερμανικές αρχές σύντομα θα τον διέψευδαν. Ο Ράσσελ είδε την πρωσική αστυνομία και χωροφυλακή να αξιοποιούν τα κατάλοιπα της αντισοσιαλιστικής νομοθεσίας του Μπίσμαρκ και να επιτίθενται με βαναυσότητα στους διαδηλωτές. Εκατοντάδες συνδικαλιστές τραυματίστηκαν και ο Λίμπκνεχτ, με την υπόλοιπη ηγεσία του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, φυλακίστηκε. Η εμπειρία του Ράσσελ στη Γερμανία, την οποία κατέγραψε στο πρώτο έργο του με τίτλο «Γερμανική Σοσιαλδημοκρατία», θα αποτελούσε σημείο καμπής στη ζωή του, καθότι ράγισε την εικόνα που είχε για την ανθρώπινη φύση, μια εικόνα που θα θρυμματιζόταν πλήρως με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Έκτοτε η κοινωνική αδικία θα του γεννούσε ένα αίσθημα βαθιάς ευθύνης που δύσκολα μπορούσε να αποσείσει, ωθώντας τον στο να συμπορευθεί με κάθε πρωτοβουλία που είχε ως στόχο την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η κινηματική δράση του Ράσσελ προς το τέλος της ζωής του υπαγορευόταν, σε τελική ανάλυση, από οικουμενικές αρχές που περιέκλειαν όλο το ανθρώπινο γένος, μια επιστροφή στην ίδια

πλατωνική μεταφυσική που είχε εγκαταλείψει μαζί με τον ιδεαλισμό της νιότης του. Στο «Λατρεία του ελεύθερου ανθρώπου» προσδιόρισε με ευκρίνεια τις συναισθηματικές συντεταγμένες που καθόριζαν την κοσμοαντίληψή του: «*Στην πορεία, οι σύντροφοί μας εξαφανίζονται ένας-ένας, συντριμμένοι από τις σιωπηλές επιταγές του παντοδύναμου Χάρου. Ελάχιστος είναι ο χρόνος που μας προσφέρεται για να τους βοηθήσουμε, μέσα σε ελάχιστο χρόνο κρίνεται η ευτυχία ή η δυστυχία τους. Εναπόκειται σ' εμάς να αψηφάμε το μονοπάτι τους, να απαθήνουμε τη θλίψη τους με το βάψαμο της συμπόνιας, να τους χαρίσουμε την ανόθευτη ευφροσύνη που προσφέρει η αστείρευτη στοργή, να τους εμψυχώσουμε την ώρα που το κουράγιο τους εγκαταλείπει, να τους ενσταλάξουμε την πίστη στην ώρα της απόγνωσης. Ας μη ζυγίζουμε δύσθυμα τις αρετές και τα ελαττώματά τους, αλλιά ας αναλογιστούμε μόνο τις ανάγκες τους – τις ήττες τους, τις δυσκολίες τους, ακόμη ίσως και τις τωφλότητές τους, που τους προκαλούν τόσα δεινά στη ζωή τους. Ας θυμηθούμε ότι είναι και αυτοί συνοδοιπόροι μας στο ίδιο σκοτάδι, πρόσωπα στην ίδια τραγωδία με εμάς».*

Ο ποιητής και άλλοτε φίλος του Ράσσελ Τ. Σ. Έλιοτ, σπλιτεύοντας την πνευματική παρακμή του σύγχρονου κόσμου υπό το πρίσμα του κλειστού ηθικού σύμπαντος της *Θείας Κωμωδίας*, στάθηκε στους «κούφιους ανθρώπους» που ζουν δίχως να παίρνουν θέση, ενώ στην *Έρημη χώρα* αναφέρθηκε στις «κουκουλωμένες ορδές που μερμηγκιάζουν/πάνω σ' ατέλειωτους κάμπους». Για τα μέλη του ελληνικού κινήματος ειρήνης, τη γενιά των Λαμπράκηδων, τους πολιτικούς κρατουμένους αλλά και όλες τις «καταφρονημένες ψυχές» της περιόδου, ο Μπέρτραντ Ράσσελ δεν συγκαταλέγεται μεταξύ των «κούφινων ανθρώπων» που τους προσπέρασαν στο μετεμφυλιακό σκοτάδι. Στάθηκε πλάι τους μέχρι τέλους, ορθώνοντας κι εκείνος το ανάστημά του απέναντι σε όσους στόχευαν με τις πράξεις τους στον ευτελισμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

ΠΗΓΕΣ

Μόνος στόχος της ανά χείρας μονογραφίας, που δημοσιεύθηκε σε άρρητη εκδοχή τον Οκτώβριο του 2008 στην Κυριακάτικη Αυγή, είναι να αποτίσει φόρο τιμής στον Μπέρτραντ Ράσσεϊλ, εκθέτοντας ορισμένες από τις δημόσιες και αθέατες παρεμβάσεις του αναφορικά με το μετεμφυλιακό τοπίο στη χώρα μας. Θα έχει εκπληρώσει το σκοπό της εάν αποσπείρει σε πιο οριστικοποιημένες απόπειρες αξιολόγησης της ανάμιξης του Ράσσεϊλ στα ελληνικά πολιτικά πράγματα. Θερμές ευχαριστίες οφείλω στους προσφάτως εκλιπόντες Λεωνίδα Κύρκο και Μιχάλη Περιστεράκη, καθώς και στον Πάνο Τριγάζη, αλλά ιδιαίτερος στον Μανώλη Γλιέζο, για τα συμπληρωματικά στοιχεία σχετικά με τον Ράσσεϊλ και την εποχή του.

Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας.

Αρχείο Λονδίνου, Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών.

Bertrand Russell, *German Social Democracy* (Longmans, Green & Co, Λονδίνο 1896) ❧ *The Practice and Theory of Bolshevism* (George Allen & Unwin, Λονδίνο 1920) ❧ *A Free Man's Worship* (Moshier Press, Πόρτλαντ 1923) ❧ *Authority and the Individual* (George Allen & Unwin, Λονδίνο 1949) ❧ *Common Sense and Nuclear Warfare* (George Allen & Unwin, Λονδίνο 1959) ❧ *War Crimes in Vietnam* (George Allen & Unwin, Λονδίνο 1967) ❧ *The Autobiography of Bertrand Russell*,

τρίτος τόμος (George Allen & Unwin, Λονδίνο 1971) *✂ Yours Faithfully, Bertrand Russell. Letters to the editor, 1904-1969* (Open Court Publishing, Ιλλινόι 2001).

Barry Feinberg και Ronald Kasrils (επιμ.), *Dear Bertrand Russell. A Selection of his Correspondence with the General Public 1950-1968* (George Allen & Unwin) *✂ Bertrand Russell's America. His transatlantic travels and writings. Volume One, 1896-1945* (George Allen & Unwin, Λονδίνο 1973) *✂ Volume Two, 1945-1970* (South End Press, Βοστόν 1983).

Les Prix Nobel en 1950 (Norstedt & Söner, Στοκχόλμη 1951).

Μαρία Αρβανίτη-Σωτηροπούλου και Πάνος Τριγάζης (επιμ.), *Παρασύνθημα Λαμπράκης* (Τυπωθήτω, Αθήνα 2003).

Richard Taylor, *Against the Bomb: British Peace Movement, 1958-1965* (Oxford University Press, Οξφόρδη 1988).

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
Ο ΜΠΕΡΤΡΑΝΤ ΡΑΣΣΕΛ ΚΑΙ Η ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ ΣΕ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ
ΤΟΝ ΙΟΥΝΙΟ ΤΟΥ 2012. ΤΥΠΩΘΗΚΑΝ ΚΑΙ
200 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΜΕ ΤΗ ΜΕΘΟΔΟ PRINT ON DEMAND
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΩΝ ΣΥΝΑΔΕΛΦΩΝ

ΔΙΟΡΘΩΣΗ: ΒΕΝΕΤΙΑ ΚΑΙΣΑΡΗ
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: ΚΩΣΤΑΣ ΛΕΓΑΚΗΣ

